

8. A végső következtetések helyett

Mivel a dolgozat nem egy mindenre kiterjedő, minden oldalt megvilágítani akaró egység akar lenni, így a végén sem egy nagy összegzést akarok kinyilatkoztatni. A fenti gondolatok, tények, szempontok csupán témafelvezetéseként szolgálnak, az írásom akkor nyeri el értelmét, ha a tisztelt olvasó von le következtetéseket belőle.

IRODALOMJEGYZÉK

- BADÓ ATTILA–LOSS SÁNDOR: *Betekintés a jogrendszerek világába*. Budapest, 2004.
 NAGY FERENC: *Aa magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2004.
 BÁLINT VIKTOR: *Ügyvédhiány Japánban. Figyelő*, 2002. augusztus 29.
 BÁRDOS ATTILA–LOSS SÁNDOR: *Bevezetés a jogszociológiába*. Miskolc, 1997.
 POKOL BÉLA: *Jogelmélet*. Budapest, 2005.
 HORVÁTH BARNA: *Az erkölcsi norma természete*. Budapest, 1926.

KOMÁROMI CSABA

A japán filmművészet

A filmművészet igazi sajátossága, hogy az országban, ahol film készül, helyet kell szorítani a történelmi filmeknek is. Az identitás keresése, és az irodalom kapcsolata teszi lehetővé. A japán filmek saját nemzeti történelmükből a szamurájok korát emelik ki, mert ebből az időszakból sok ismerettel rendelkeznek. A filmek a japán sajátosságokat mutatják be, valamint az esztétikum és az érzelmi élmény megteremtésének különlegessége jellemzi. A filmekben többnyire a régi és új rendszer kontrolja a főtéma, és egyúttal a mese, és szüzsé összeolvadása a történetben. Ezt a shomin-geki¹ műfaj mutatja be a legjobban. A japán filmet nehezen fogadják be a nyugati kritikusok, melynek okai, hogy a Nyugatot nem érdekli a japán kultúra, és a filmekben a személyes válság kap hangsúlyt.

A filmgyártást behatóró tényezők a kezdetektől napjainkig

Már 1886-ben megjelentek a *laterna magica*² vetítések, melyeket magyarázatokkal láttak el. A mozi ekkor Japánban, a Nyugattól eltérően, a gazdagok szórakozása volt. 1898-ban készültek az első filmfelvételek, melyek elsősorban színházi előadások rögzítései voltak, majd nem sokkal később az első híradó is megjelent. Az első mozi 1903-ban nyílt meg, és 1908-ban elkészült az első filmstúdió is. A filmeket ekkor benshik (magyarázók) hangjával vetítették. Ők voltak a kor nagy sztárjai, és magyarázták, mi történik éppen a vásznon. Létszámuk 1920 körül mintegy hétezer fő lehetett.

A filmkészítés egyik legfontosabb alapelve, hogy legyen a műfajnak célközönsége. Az első japán filmet egy francia mérnök készítette el, és az első japán filmkészítő pedig Asano Shiro volt, a másik Schikata Trunehiki. Az első filmstúdiót Kawaura Kenichi állította fel. Az 1910-s években feltűnik Kaeriyama, aki kiállt amellett, hogy a japán filmnek is ki kell alakítania a rá jellemző stílusjegyeket.

Az 1920-as években számos tényező (pl. gazdasági válság) gátolta a filmgyártást, de egyben hatással is volt rá. A filmből tömegkommunikációs eszköz lett. Csökkent az amerikai filmek importja, de hatásuk tovább érződött. Az 1930-s évek alapkérdése, hogy milyen kapcsolatot alakít ki a film a társadalommal. 1932-től kezdődtek azok az események, melyekben ideológiailag elültették azt, hogy a csoportérdek mindennél előbbre való, érvényesíteni kell a busidót³, és a császárt pedig isteníteni. 1937-ben hozták azokat a belügyminiszteri rendeleteket melyek kihatással voltak a filmgyártásra. Az alábbi kritériumokat fektették le:

- A katonai parancsnokot ki kell emelni a többi katona közül.
- Erősíteni kellett a nemzeti ideológiát.
- A családért és a hazáért hozott áldozat dicsőítése.

Az 1940-s évekre betiltották a komikum, a luxus, a boldogság, a dohányzás, és az alkoholfogyasztás bemutatását a filmvászonon. A Pearl Harbor elleni támadás után betiltották az amerikai filmek importját. Csökkent a gyártható filmek száma, és azok kópiája is. A II. világháborúban a mozik mintegy harmadrésze maradt meg. Japán a vesztesként fejezte be a háborút és amerikai megszállás alá került. A filmek forgatókönyvét az amerikai főhadiszállás ellenőrizte. A megszállás életforma változást is hozott, ami inspirálólag hatott a filmiparra is. A kosztümös filmeket 1950-től újra készíthették, de megjelent ezekben a filmekben a kegyetlenkedés. Új irányvonal bontakozik ki, pánik tört ki a kommunizmus előretörésével, és ez miatt egyes filmeket betiltanak (pl.: Kamei: Japán tragédia). Ekkor készülnek a háború borzalmait elítélő filmek is, valamint az olyan filmek melyek, olyan témát feszegetnek, ami hisztériakeltésre ad okot, vagy csak szenzációhajhászás céljával jöttek létre.

Az '50-s évek a japán filmművészet második virágkora. Ekkor születnek a nagy klasszikusok is (pl. Kurosawa: A vihar kapujában). A gyártott filmek mennyisége, és a nézőszám is növekedett. A mozi gyakorlatilag az egyetlen szórakozási lehetőség lett.⁴ Nőtt a vállalatok száma, és új technikai újítások jelentek meg, mint a szélesvászon, és a színes film megjelenése. 1955-re eltűntek a független filmgyártók, és a nagyok felosztották a piacot egymás között, és mindegyik igyekezett a maga célközönségét kiszolgálni.

1960-s években új hatások jelennek meg, és ebben kiemelkedő szerepet kap a vietnami háború. A szabadidő eltöltésének új módozatai átalakították a mozik helyzetét. Ekkor jelent meg a háztartásokban a televízió, ami együtt járt azzal, hogy a moziba látogatók korösszetétele megváltozott, és a látogatottság csökkent, vállalatok sora ment tönkre. A nők inkább a televízió előtt ültek, mert az ki tudta elégíteni filmkínálatával őket. Megjelentek újra a független gyártók, akik olcsó költségvetésű yakuza- és pornófilmjeikkel próbáltak kitörni.

A '70-s években válságba került a japán filmművészet. Egy zaklatott, és széteső világ jelenik meg a filmekben. Egyre nehezebb kitalálni bármilyen újdonságot. Csökken a hazai filmek bevétele, és a látogatók száma is. A mozilátogatók többsége férfi. A mozi, és a televízió együttműködése nyilvánvaló, mert ekkor válik divattá, hogy a filmstúdiók egyszere a mozinak, és a televíziónak is gyártanak filmet.

A '80-as években végbemenő gazdasági fejlődés teljesen eltorzította a személyiséget. A filmgyártás hanyatlásnak indult, amit jól mutat a filmek számának csökkenése is. A független stúdiók anyagi gondokkal küzdenek, pedig egyre többen társulnak be hozzájuk. Ebben az időszakban a japán film az útkeresés időszakát éli. A múltat szeretnék a jövőtől elvonatkoztatni, de ez nem sikerül. A '80-as években tapasztalt helyzet a '90-es évekre sem változott meg. A satirikus vígjátékok sem tudtak javítani a helyzeten. Ezek a filmek azt mutatják be, hogy az emberek mekkora stressznek vannak kitéve ebben a teljesítmény központú világban. A legfájdalmasabb az egészben talán az, hogy ekkor ugrik meg a társadalomban a középkorú férfiak öngyilkossági mutatója. A hanyatlás egyre erőteljesebben mutatkozott meg. 1993-ban bezárt a Nikkatsu, a legrégebb japán filmtársaság. A mozik látogatottsága tovább csökkent.

Egyes korok filmesztétikai jellemzői

Shikata Trunehiki volt az a filmkészítő, aki a háborús helyszíneken készítette filmjeit. Kawaura Kenichi volt az, aki megteremtette a kosztümös filmek műfaját, és egy kameraállásból forgatta a filmjeit. Legismertebb filmje a *Negyvenhét hűséges ronin*⁵. 1910-ben megjelenik az új műfaj – európai hatásra – a *shingeki*, ahol a realiztikusabb ábrázolás lesz a cél, és új elemként jelenik az is meg, hogy eredeti helyszíneken forgatták a filmeket, és a női szerepeket nők alakították.

A Chaplin-filmek hatására kialakult a japán burleszk. Kurihurának hívták az első japán burleszk színészt. Ő találta ki, hogy a műtermi és külső felvételeket meg kell tervezni, és forgatókönyvet kell készíteni. A burleszken kívül még a western volt az a műfaj, ami segítette a japán filmek felemelkedését. A cél a filmszerű elbeszélés, és ábrázolás, valamint az adott helyzetben, hogy is élnek az emberek. A szerelem előtérbe kerül, akár csak a nők helyzetének változása, és az irántuk érzett gyengédség ábrázolása. A '20-as évekre a legjellegzetesebb elem lett a filmben azt bemutatni, hogy lázadnak az emberek a közösséget összetartó szabályok ellen. Az egyén személyiségként kapott nagyobb szerepet.

A '30-s éveket tartják a japán filmművészet virágkorának. Ekkor jelentek meg ugyanis a hangosfilmek, melyek segítségével a drámai hatást jobban tudták fokozni és az egyéniségek is jobban meg tudtak mutatkozni. Kezdetben voltak tiltakozások a hangosfilmek ellen, főleg benszik részéről, akik állásukat féltették. *Gosho*⁶ volt az első, aki hangosfilmet készített *A szomszéd felesége és az én feleségem* címmel. A siker hatalmas volt. 1935-re minden harmadik filmnek volt már hangja. A francia és az amerikai filmek hatása itt is megmutatkozott: a lélektani realizmus, optimizmus, és a köznapi hősök. E műfaj megteremtésével sikerült a nőket is moziba járásra csábítani.

1937-es belügyminiszeri rendeletek, melyeket az előző részben részleteztem, egyre inkább gátolták a filmgyártást. A gyártást teljesen áthatotta nemzeti ideológia. A cenzúra egyre erősebb lett és ez által a filmek száma is csökkent. Természetesen a II. világháborúban is készültek filmek, de ezek a háború bemutatását célozták. Főleg azt, hogy a sok áldozat hiábavaló, és a háború milyen értelmetlen. Ezekben a filmekben a japán katona emberséges pózban díszleg, és önként lép be a hadseregbe, mert tudja, hogy a hazának, és a császárnak szüksége van rá. A nyugati háborús filmek viszont éppen az ellenkező képet alkotják meg. Nincsenek szuperhősök sem, nem úgy, mint a kor nagy szovjet filmjeiben, mert itt egyszerű

emberek áldozzák fel az életüket. A legérdekesebb, hogy ezeket a filmeket messziről fényképezték. A háborút erkölcsnemesítő tréningnek, önfegyelmi gyakorlatnak tüntetik fel és azt mutatják be – mint már utaltam rá az előző részben –, hogy a csoportérdek az egyéni érdeknél fontosabb. De a propaganda ügyességének köszönhető az is, hogy sok rokkant katonát szándékosan házasítottak össze egyedülálló nővel. Ezt mutatja be a Tanúvallomás a szerelemről című film is, melyet Toyoda Shiro⁷ készített. Ekkor vették át Németországból a haditudósításokat bemutató filmek műfaját is.

A háború után betiltották azokat a filmeket, melyek a háború előtt készültek. A kosztümös filmeket betiltották, helyette gengszterfilmeket készítettek. Az amerikai megszállás eredményeként két új műfaj jön létre: gendai geki (jelen gondjait mutatja be), és a jaidai geki (A múlt felidézését segítő műfaj). Az utóbbi műfaj terjed el leginkább az amerikai megszállás lezárulta után.⁸ A kegyetlenkedés ábrázolása 1950-től minden műfajban megtalálható volt. Ezt a háború hozadékának tartották. Újdonságnak hatott a filmekben a csókjelenet is. A társadalmi gondok ábrázolásával a technikai ábrázolás is fejlődött, mely az európai mintákat követte. Ez időszak háborús filmjei magának Japánnak is firtatják a felelőségét a világháborúért, de készültek olyan filmek is, melyek szovjetellenes céllal jöttek létre. Az '50-es években új irány jelenik meg, a *nuberu bagu* (új hullám).⁹ Ez a '60-s években is tartott. Új műfaj is születik, a társadalmi dráma, mely bemutatja a mindennapi életet, valamint azt, hogy a nagyvárosi környezet elidegeníti egymástól az embereket. Ezeket a filmeket aprólékos kidolgozás jellemzi.¹⁰

Az '50-s évek egyik meghatározó műfaja a *toyozoku eiga* (A nap törzse). Ez a műfaj többnyire a fiatalok gondjait mutatta be, és a szüleikkel való szembenállást. Egyfajta botrányműfaj, hiszen a szex és az erőszak túl életszerűen van benne ábrázolva, amit a háború utáni jobbratulódás, és az erősen megindult gazdasági fellendülés számlájára írtak. Egyúttal megjelentek a hivatalnok-vígjátékok is, és a látogatók többsége fiatal volt. Megjelenik az első „Godzilla-film” is, mellyel Japán lesz a világ elsőszámú szörnyfilmek gyártója. E korszak filmjei a régi normák elleni lázítással fejezték ki, hogy átalakulásra van szükség, valamint kiemelten foglalkoznak a nők helyzetével.

A '60-s évekre a szex és az erőszak a japán filmek látványelemei közé tartozott. Az erotikus filmek rajongóiról az a vélemény, hogy szexuálisan frusztráltak, és fantáziáltak, valamint szélsőségesen erőszakosak. A humánium teljesen hiányzik a filmekből, melyek szereplői többnyire magányos és vidéki fiatalok, amellet a nyugati filmekhez viszonyítva durvábbak. Ez időtájt tart az új hullám. Ekkor jelennek meg a yakuza-filmek is. Ezek hőseit már nem fenyegeti a kiközösítés és a halál, mint a korábbi korok hasonló filmjeiben. A női nem yakuza szerepben először 1965-ben tűnik fel, hasonló szerepkörben, mint a Xena című tévéfilmsorozat női főszereplője. Az erőszak ábrázolása már a háborús filmekben elkezdődik, és mutatják be, hogy az egyénre milyen hatással van a háború, és hogyan is éli át. Az egyén áldozatául esik a háborúnak, nem pedig hősként jelenik meg. Fő téma lesz az ártatlanság elvesztése is.

A '70-es évekre az erőszak ábrázolása egyre inkább alapponttá válik. Új tehetséges filmrendezők tűnnek fel, akik amatőr filmjeikkel elnyerik a közönség tetszését. Technikai újítások is vannak a korszakban. Ilyen a 8, illetve 16 milliméteres kamerák használata. Az erőszakos elemeket a készítő komikusan ábrázolják. A yakuza-filmek ekkor nagy népszerűségnek örvendenek, mert hőse a kétszínű világ elleni harcot tekinti céljának. Ez később megváltozik: a yakuzák ezután a legkeményebb bűnszövetkezetként kerülnek bemutatásra,

akik számos illegális tevékenységet folytatnak.¹¹ Az új hullám ékes példája Osima Nagisa filmje az *Érzékek birodalma*.¹² A film hatalmas botrányt okozott nemcsak Japánban, hanem világszerte is, ezért be is tiltották bemutatását. A szexualitást romboló erőként jelenik meg a filmben, és a főhősnek a halál teljes megdicsőülést eredményez.

A '80-s évekbeli alkotások egyre torzabb tükröt mutatnak be a társadalomról. A fiatalok próbálnak kitörni ebből a helyzetből, és az emberi teljesség kibontakozása, valamint az önmegvalósítás lesz a filmek központi témája. A szereplők teljesen dekoncentráltak lesznek, a cselekvések pedig dekomponáltá válnak. A filmek a fiatalok lázadását mutatja be, amelyet az idősek erőszakos érvényesítési törekvései idéznek elő. A család, mint társadalmi tényező kerül előtérbe, és nyújt támaszt a fiataloknak, ami éles kritika a társadalommal szemben. Egyfajta lelkiismeret bemutatásra törekednek a filmek, és a fogyasztói társadalom eltorzulását is kellően bemutatják. A kiúttalanság miatt harcol az egyén, ami később lázadáshoz vezet. Az élet értelmének a keresése mutatkozik meg. Ekkor kezdik a *mangák* megfilmesítését.¹³ Elfogadását segíti az is, hogy az embereknek szimpatikusak a figurák. A mozik hanyatlása tovább folytatódik. Ezt segíti a videokészülékek elterjedése, az eltarthatóság, és a videokazetta kölcsönzők megjelenése. Megjelenik igazi árnyoldalként a kalózkodás is, ami tovább rontotta a mozik forgalmát, és szinte üzletszerű vállalkozássá nőtte ki magát. Noha a korábbi sztárrendezők még összehoznak egy-egy sikerfilmet, de ez nem elégséges ahhoz, hogy kiugró nemzetközi sikert érjen el Japán a nemzetközi filmpiacon.¹⁴

A '90-s években megjelenik a *pink-eigán*¹⁵ nevezett műfaj, ami sokkal sivárabb képet mutat be, mint a '80-as évek filmjei. 1993-ban elkészül *A tokiói taxisofoőr* című film, mely azt igyekszik bemutatni, hogy a japánokat hogyan viszonyulnak a más nemzetiségekhez. Az újabb japán filmekben már a hősnők is megjelennek, mely öröndetes, és úgy néz ki, hogy a japán filmipar ki tud majd mászni a gödörből.

A legkedveltebb japán filmműfajok

*Anime*¹⁶

Rendkívüli népszerűségnek örvendő filmműfaj Japánban. Egyértelmű színválasztás jellemzi. A jellegzetes ábrázolásmódja, hogy a szereplőknek hegyes orruk, és kerek szemük van, ami könnyíti a figurák elfogadását, akár a nyugati kultúrában. Japánban az 1980-s évek végén kezdtek el gyártani őket, a mangaképregények alapján. A nyugati kultúrákban a '90-s években terjedtek el, és lett népszerű (pl. Dragonball, Pokemon). Szinte valamennyi műfajt egységesen bő mércével oszt.

Karatefilm

A tenyér élével osztogatott ütésekkel vívott küzdősport.¹⁷ Ez a küzdősport később önálló filmműfajként is megjelent Japánban. Általában magában foglalja más küzdősportok elemeit is. Japánból terjedt el Kínában, és Hong Kongban. Ennek hatására maga a filmműfaj is, melynek hatására születtek meg a nagy filmsztárok, akiknek ma is nagy kultusza van.

Szamuraj

Előjogokkal felruházott nemesi-katonai kaszt a hűbéri Japánban 1868 előtt.¹⁸ Igazi fénykorukat a Togukava-dinasztia idején élték. A róluk szóló filmek rendkívül népszerűek

voltak Japánban. Ezekkel a filmekkel elsősorban azt igyekeztek bemutatni, hogy a japán ember mennyire hűséges, és hasznos a társadalomnak. Egyfajta példamutatás volt vele a cél. A külföldi szemnek rendkívül unalmasnak tűnhet ez a műfaj. Az első japán filmeket többnyire az ő korszakukról szóló történetekből készítették. Történeteiket külföldiek is igyekeztek bemutatni (pl. Tom Cruise főszereplésével készült *Az utolsó szamuráj* című film), de átütő sikert nem igazán értek el.

Nindzsa-filmek

A nindzsák¹⁹ csoportosulása társadalmon kívülinek számított a középkorban. A filmekben meglehetősen véresen, kegyetlenül, és brutálisan mutatják be tevékenységüket. A szamurájok sem voltak különben náluk. A nindzsák, elszegődtek egy bizonyos emberhez, aki megfizette szolgálatukat. A nindzsák kultúrája, az 1900-as évek második felében kezdett újból erőre kapni. Ekkor jutott el nyugatra ez az irányzat. Ekkor kezdtek el forgatni a róluk szóló filmeket nemcsak Japánban, hanem az USA-ban is. A nindzsákat szuperhősöknek²⁰ tekintik az emberek. Létüket, és tevékenységüket a II. világháború után készült akciófilmek, és mangák bók készített rajzfilmek mutatják be.

KÜLÖNBÖZŐ DÍJAKAT KAPOTT JAPÁN FILMALKOTÁSOK²¹

Oscar-díjra jelölve, mint legjobb külföldi film:

- A burmai hárfa (1956)*
- Immortal love (1961)
- Twin Sisters in Kyoto (1963)
- Kaidan (1965)*
- Dodeskaden (1971)*
- Szandakan 8. (1975)*
- Iszapos folyó (1981)

Oscar-díjat kapott, mint legjobb külföldi film:

- A vihar kapujában (1951)*
- A pokol kapujában (1954)
- Szamuráj (3 részes, és 1955-ban kapta a díjat)
- Chihiro Szellemországban (A legjobb animációs film kategóriában kapta meg 2003-ban a díjat.)*

Berlini Nemzetközi Filmfesztivál (Arany Medve Díj)

- Spirited Away (2002)
- Chihiro Szellemországban (2002)*

Veneziai Nemzetközi filmfesztivál (Arany Oroszlán Díj)

- A vihar kapujában

Cannes-i Nemzetközi Filmfesztivál (Arany Pálma Díj)

- Érzékek birodalma*

BIBLIOGRÁFIA

- BAKOS FERENC: *Idegen szavak, és kifejezések szótára*. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó.
- BERKES ILDIKÓ – NEMES KÁROLY: *A japán film világa*. Budapest, 1997, Magyar Filmintézet.
- TOTMAN, CONRAD: *Japán története*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó.
- CSÚRI ÁKOS – ILLICH LAJOS: *Gutenbergről Spielbergig: médiaismeret és filmkultúra*. Szombathely, 1998, Sylvester Kiadó.
- <http://www.fenypont.hu>
- <http://www.filmkultura.hu/2002/articles/reviews/japan.hu.html>
- GY. HORVÁTH LÁSZLÓ: *Japán kulturális lexikon*. Budapest, 1999, Corvina.
- NÁVAI ANIKÓ: *Oscar? Oscar!* Magyar Könyvklub, Budapest, 1998 In: 247-296
- GEOFFREY NOWELL-SMITH (szerk.): *Oxford filmenciklopédia*. Budapest, 1998, Glória Kiadó.
- SZABÓ PÁL: *Ninja*. 1. kötet. Kecskemét, 1989, Ninja Karate Centrum.

JEGYZETEK

- 1 Az egyszerű emberek mindennapi életét bemutató műfaj.
- 2 Az idegen kifejezésekhez Bakos Ferenc *Idegen szavak és kifejezések szótárát* használtam. E szó jelentése: Üveglapra festett áttetsző képeket felnagyítva egy ernyőre vetítő gép.
- 3 A nemesi hűbéri szemléletet tükröző erkölcs- és illetman
- 4 In Berkes–Nemes: i. m. 157.
- 5 Ronin: hűbéri köteléktől mentes szabad harcos a japán feudalizmus idején.
- 6 In Berkes–Nemes: i. m.
- 7 In Berkes–Nemes: i. m. Conrad Totman: *Japán története*
- 8 Csúri–Illich: i. m.
- 9 In: Berkes–Nemes: i. m.
- 10 Totman: i. m.
- 11 Csúri–Illich: i. m.
- 12 A képregényeket nevezik így.
- 13 Totman: i. m.
- 14 Erotikus filmek műfaja. Általában kis költségvetésű, és egy óránál nem hosszabb filmek.
- 15 Csúri–Illich: i. m.
- 16 Bakos: i. m.
- 17 Bakos: i. m.
- 18 Szabó Pál: *Ninja* 1. kötet.
- 19 Gy. Horváth László: i. m..
- 20 A listában lévő filmek 2003-ig terjedő időszakig kerültek áttekintésre. A csillaggal megjelölt filmek Magyarországon is megjelentek.

T É K A

Ókortudomány és interdiszciplinaritás

NÓTÁRI TAMÁS:

Jog, vallás és retorika. Studia Mureniana.
Szeged, 2006, Lectum Kiadó

Jelen írás a *Jog, vallás és retorika* című munka rövid ismertetésére vállalkozik. A mű szerzője, Nótári Tamás, a Szegedi (korábban

József Attila) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán latin–görög szakon, illetve ugyanezen egyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett diplomát. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római jogi Tanszék docenseként dolgozik. Az ehelyütt tárgyalt munka